

## MÁRAI NINCS A HELYÉN

Szándékoltan nem törekedtem arra, hogy utánanézzek, van-e fordítása, és ennek nyomán külföldi recepciója Márai Sándor nagy Krúdy-parafrázisának, a *Szindbád hazamegy* című regénynek. A mű 1940-ben jelent meg, néhány évvel azt követően, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia, majd az első világháború után a mélypontra került Magyarország egyik legnagyobb elbeszélője-mesemondója, Krúdy Gyula csontszegénységben meghalt az óbudai Templom utcai lakásban.

Óvatos önvédelemből nem akartam megtudni. A kilencvenes években, elsősorban Itáliában, egyszer csak (s emiatt akár még dagadhatna is honfiúi keblünk!) átütő sikere támadt a hajlíthatatlan erkölcsű magyar írónak, ennek a még a mi irodalmunkban is ritka, kétszeres disszidens – vagy emigráns – alkotónak. Érdekes módon azonban e siker főként olyan másodlagos, a giccs határmezsgyéjén egyensúlyozó művének volt köszönhető, mint a *Gyertyák csonkig égnek* című kamararegény. Ez év április végén a rendkívül tekintélyes *New York Times* is méltatta Márai életművét: az Amerikában élő és publikáló Fischer Tibor író *Magyar graffiti* címmel foglalta össze a Márai-pálya tanulságait. Az apropó az volt, hogy kiadták a szerző *Zendülők* című regényét. Ez Márai harmadik angolra fordított könyve az ott is sikert sikerre halmozó *A gyertyák csonkig égnek*, majd *Vendéjáték Bolzanóban* után.

Az persze nem múlhat rajtunk, hogy a világ mit fogad el és mit ünnepel Máraitól; örülünk – és ezt nem ünneprontásként mondom –, hogy a magyar irodalom egyáltalán fölkerül a nemzetközi horizontra. (Ez még akkor is így van, ha vas-tag katalógus állhatna össze Esterházy Péter, Nádas Péter, Kertész Imre régebb óta tartó vagy újabban Sándor Ivánt felfedező, mindenekelőtt európai érdeklődést bizonyító címlistájából.) Ami zavarba ejtő, hogy a mai hazai köztudatban sincs Márai és életműve a helyén, annak ellenére, hogy az elmúlt két évtizedben szinte minden betűjét – igaz, nagy összevisszaságban – újra kiadták, közte naplójának felbecsülhetetlen történeti katalógusával. A posztumusz elismerés sem került el, hogy igen olvasott író lett megint – még ha a két háború közötti fergeteges (és megkockáztatható, hogy akkor is aránytalan) sikerét nem is érte el.

A Márai-életmű megítéléséhez a recepció hagyomány sem siet segítségünkre; ez a két háború közötti polgári tradícióban (liberális? úri? értelmiségi?) jelöli ki a

helyét, írói stílje, művészi világképe pedig a *Nyugat* tőszomszédságába helyezi el. Az író első emigrációja nagyjából a Horthy-korszakra, második az 1948 utáni diktatúra idejére esik és tart az öngyilkosságáig, amely szimbolikusan egybeesik a Kádár-rendszer politikai végnapjaival. Márai erkölcsi szilárdságára egyébként azt a példát szokás fölhozni: nem járult hozzá művei megjelenéséhez, illetve azok újra kiadásához szülőhazájában, ameddig ott idegen katonák, a szovjet megszállók tartózkodnak.

A szocializmus alatti Magyarország számára tehát Márai nem létezhetett, a demokratikus változással azonban hazatérhetett. Az előbbi azzal járt, hogy a hazai irodalmi, olvasói köztudatból Márai bő évtizedekre kizárta magát (az egyetemi oktatás is éppen hogy megtűrte), így 1990 után esztétikailag, világképileg újra kellett (volna) pozicionálni az életművet.

Vajon sikerült-e, sikerülhetett-e ez egyáltalán? Megtörtént-e Máraival a – nevezük így – késői szembenézés? Tanácstalan vagyok. A kérdés mindenesetre bennem motoszkál. Mégpedig a fülemben suttogó kisördög hangján: ha az életmű szinte minden bekezdése az elsüllyedt történelmi múltba réved, akkor ki tudja, mit ad a mának? De az sem igen tudható, hogy mennyire szervesen épülnek egymásra a részei, részletei, voltaképp mit ad ki, milyen irodalmi meggyőzőerőt képez valójában.

Az mindenesetre leszögezhető, hogy Márai irodalmi, kulturális jelentőségének megőrzéséhez a szocializmus évtizedeiben szakmai nézőpontból két nagy műve járult hozzá. Gondolom, jogosan. Egyik az etalonná vált, 1935–1936-ban keletkezett *Egy polgár vallomásai* (e nélkül, úgy tetszik, nincs 20. századi magyar vallomás- és emlékezésirodalom, ahogy nem volna Kassák Lajos *Egy ember élete*, Illyés Gyula *Puszták népe* és Vas István *Miért vijjog a saskeselyű?*-je nélkül sem), másik a társtalan, a kongeniális Krúdy-parafrázis, a halál előtti utolsó napot leíró, vagyis az élet és irodalom végső tényeire rákérdező *Szindbád hazamegy*. Kérdés azonban, hogy 1990 után Márai „hazatérése” valóban nagy irodalmi esemény lett-e? Vajon milyen vákuumot töltöttek be újra olvasható írásai?

Úgy vélem, Márainak – ha szabad így fogalmazni –, nem sikerült bepótolnia négy évtizedes irodalmi lemaradását. Művei jócskán lemaradtak az időben: abból a „szabadságharcból”, amelyet Kosztolányi, Füst Milán, Babits, Móricz művei sikerrel vívtak meg az ötvenes-hatvanas években, Márai kimaradt. Azzal a polgári észjárással és tartással pedig, amelynek szellemi, mentalitásbeli megtestesítője kívánt lenni, és e szerepfölfogásban alkotta meg irodalmi énjét és saját mítoszt, ma nincs érintkezési felület, nincs azonosulás. A nyugati emigrációban született művei – így a *San Gennaro vére* (1965) például – a múlt rendszer letűntével veszítettek (mindenekelőtt politikai) érdekességükből, életművének fölszínes darabjai pedig

gyanússá váltak. A puha, esztétikailag és világgépíleg is képlékeny halmazállapotú Márai-kommersz a két világháború közöttől (*Az igazi, Válás Budán, a Sirály* és mások) jó ideje ott tornyosul az antikváriumok kevésbé keresett készletei között. Eredeti tartalmat szerintem leginkább az 1972-es *Föld, föld!...* című emlékezéskötete – az *Egy polgár vallomásaihoz* hasonló nagy térfogatú emlékezés – és teljes *Naplói* képeznek. Szerintem ezek sok meglepetést tartogathatnak: irodalmi, történeti feldolgozásuk még épp hogy elkezdődött.

Vagyis e percben úgy látszik, elég nehéz a hagyatékából nagy művet, ha tetszik, korszakosat, kibontani. De lehet, hogy melléfogok; mert újságírói, regényírói megszállottsága, legparányibb szövegeinek is magas nivójú nyelvi megformáltsága tény és becsülendő erény, miközben retorikája vissza-visszatérően ugyanaz, mind sablonosabb; szirupos témái, *amikor a gyertyák csonkig égnek*, engem végképp taszítanak, a magyar polgárról folyamatosan rajzolt képet pedig inkább egy kitalált szerepébe rögzült személyiség elgondolásának érzem – inkább ásatagnak, mint valóságosnak, netalántán eredetinek. Vagyis Márai írói vállalkozásai a polgárról, mint például az 1943-as *Sirály* című regény, többnyire a valóság mellett elmenő elgondolások illusztrációi. Mindenesre a *Nyugat* nagyjainak árnyékában Márai nem újított sem formát, sem világgépet. Sőt mintha görcsös ragaszkodása saját polgári maszkjához a helyes arányérzékét torzította volna el a körülötte lévő világot felmérve.

Tényleg reprezentatív írója volt ő a magyar polgárságnak? Ki tudja?...